

KAJIAN FILOLOGI SĀHĀ PANGRĒMBAG KAWAJIBANING GĒSANG WONTĒN ING TEKS GĒSANG SĒSRAWUNGAN

THE STUDY OF PHILOLOGY AND THE DISCUSSIONS OF LIFE OBLIGATION IN GESANG SESRAWUNGAN TEXT

Déning: Dwi Safitri, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta

Sarining Panalitèn

Panalitèn tumrap *naskah Gêsang Sêsrawungan* ngêwrat ênêm ancasing panalitèn, inggih mênikâ kanggé: (1) ngandharakên *inventarisasi naskah GS*, (2) ngandharakên *deskripsi naskah sâhâ teks GS*, (3) ndamêl *transkripsi teks GS*, (4) ndamêl *transliterasi teks GS*, (5) ndamêl *suntingan teks GS*, (6) ndamêl *terjemahan teks GS*, sâhâ (7) ngandharakên isining *teks GS*. Panalitèn tumrap *teks GS* ngginakakên *metode panalitèn filologi sâhâ metode panalitèn deskriptif*. *Metode panalitèn filologi* dipunginakakên kanggé naliti *teks GS* ingkang kasêrat mawi aksarâ Jâwâ cithak. Wondéné *metode panalitèn deskriptif* kanggé nggambarakên kawontênanipun *naskah*, ngandharakên lampahing panalitèn *filologi*, sâhâ ngandharakên isining *teks GS*. *Sumber data* panalitèn mênikâ *naskah GS koleksi* Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta kanthi nomêr *koleksi 41 utawi R00741*. Caranipun ngêmpalakên *data* ngginakakên lampahing panalitèn *filologi*, inggih mênikâ *inventarisasi naskah, deskripsi naskah sâhâ teks, transkripsi teks, transliterasi teks, suntingan teks, sâhâ terjemahan teks*. Cârâ *analisis data* ngginakakên cârâ *analisis deskriptif*. *Validitas* ingkang kaginakakên inggih mênikâ *validitas semantik*. Wondéné *reliabilitas* ingkang kaginakakên inggih mênikâ *reliabilitas intrarater sâhâ interrater*. Asiling panalitèn mênikâ ngandharakên pitung bab. Ingkang sapisan, *inventarisasi naskah GS* kapanggihakên tigang *eksemplar naskah GS* ing tigang papan panyimpêning *naskah*. Kaping kalih, *deskripsi naskah sâhâ teks GS* kawontênanipun taksih saé, sêratanipun taksih cêthâ sâhâ jangkêp. Kaping tigâ, *transkripsi teks GS* kanthi *metode transkripsi diplomatik*. Kaping sakawan, *transliterasi teks GS* kanthi *metode transliterasi standar*. Kaping gangsal, *suntingan teks GS* ngginakakên *metode suntingan standar*. Asiling *suntingan teks GS* kapanggihakên pitung têmbung ingkang dipun-*sunting*, ingkang dipunandharakên wontên ing *aparât kritik*, sâhâ kapanggihakên sangang têmbung minangkâ *ciri khas sêrataning teks*. Kaping ênêm, *terjemahan teks GS* ngginakakên *metode terjemahan harfiah, terjemahan isi/makna, sâhâ terjemahan bebas*, ingkang katindakakên kanthi *kontekstual*. Ananging, wontên gangsal têtêmbungan ingkang botên dipundamêl *terjemahan-ipun*, ingkang dipunandharakên ing cathêtan *terjemahan*. Kaping pitu, pangrêmbag kawajibaning gêsang ing *teks GS* kapérang dados tigang *kategorisasi*, inggih mênikâ: (1) kawajibaning manungsâ dhumatêng Gusti, (2) kawajibaning manungsâ dhatêng sêsaminipun, sâhâ (3) kawajibaning manungsâ dhatêng sato tuwin têtuwuhan.

Pamijining têmbung: kajian filologi, kawajibaning gêsang, teks GS

Abstract

A research in *Gesang Sesrawungan* script consists of six research objectives, as: (1) to describe script and *GS text description*, (2) to create *GS text transcription*, (3) to create *GS text transliteration*, (4) to create *GS text editing*, (5) to create *GS text translation*, and (6) to discuss about life obligation in *GS text*. A research in *GS text* uses *philology and descriptive research methods*. *Philology research method* is used to examine *GS text* written in *Javanese alphabets mold*. *Descriptive research method* is used to explain text condition, to explain *philology research steps*, and to explain *GS text content*. The research data source is *GS script collection from Balai Bahasa Yogyakarta library with collection number 41 or R00741*. The steps to collect data using *philology research method* are *manuscript and text description, text transcription, text transliteration, text editing, and text translation*. The step to analyze data uses *descriptive analysis*. Validation which is used is *semantic validation*. *Intrarater and interrater* are used as *reliabilities*. This research tells about six chapters. First, description results of script and *GS text* are still good, the text is still clear, and readable. Second, transcription result of *GS text* is there is old spelling characteristic. Third, transliteration results of *GS text* are there spelling characteristic and distinctive text. Fourth, in editing text result there are seven words have been edited in critical apparatus, and there are nine words as distinctive text. Fifth, in translation text result there are five sentences that could not be translated that is written in the records of the translation. Sixth, discussions about life obligation in *GS text* are divided into three categories. They are men obligations to God, men obligations to others, and men obligations to animals and plants.

PURWAKA

Ing tlatah Jawi kathah dipunpangihakên asiling kabudayan têtilaranipun pàrà lèluhur. *Naskah* kinà mliginipun *naskah* Jawi, salah satunggal asiling kabudayan Jawi ingkang sinêrat déning masarakat Jawi. *Naskah* mênikà ngêwrat *ide-ide* utawi gagasan masarakat Jawi ing jaman rumiyin.

Anggènipun mangrêtosî piwulang ing salêbêting *naskah*, sagêd dipunmangrêtosî kanthi maos *naskah*-ipun. Ananging, botên sadâyâ tiyang ing jaman samênikà sagêd maos *naskah* Jawi kasêbut, satêmah wosipun *naskah* botên sagêd dipunmangrêtosî sâhâ dipuncakakên ing pagêsangan. Awit saking mênikà, prêlu wontênipun ngèlmi ingkang dipunginakakên kanggé mbêdhah *naskah-naskah* kinà. Wondéné ngèlmi ingkang dipunginakakên kanggé mbêdhah *naskah* kinà, inggih mênikà *filologi*.

Salah satunggaling *naskah* Jawi ingkang sagêd dipuntaliti kanthi lampahing panalitèn *filologi*, inggih mênikà *naskah Gêsang Sêsrawungan*, ingkang salajêngipun dipunsêrat *naskah* GS.

Naskah mênikà dipunsimpên ing Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta kanthi nomêr *koleksi* 41 utawi R00741. *Naskah Gêsang Sêsrawungan* kalêbêt salah satunggaling *naskah* Jawi ingkang kasêrat mawi aksârâ Jâwâ cithak, kanthi dhapukan gancaran. *Naskah* mênikà kasêrat déning Mas Tjiptarahardja, ingkang dipun-*terbit*-akên déning Balé Pustakâ rikâlâ taun 1921. Wosipun *naskah Gêsang Sêsrawungan*, inggih mênikà ngandharakên pitêdah kanggé njagi sêsambêtaning kulâwargâ sâhâ kawajiban sabên *anggota* kulâwargâ.

Awit saking mênikà, ancasing panalitèn tumrap *teks* GS inggih mênikà kanggé ngandharakên *deskripsi naskah sâhâ teks* GS, ndamêl *transkripsi teks* GS, ndamêl *transliterasi teks* GS, ndamêl *suntingan teks* GS, ndamêl *terjemahan teks* GS, sâhâ ngrêmbag bab kawajibaning gêsang ing *teks* GS.

Filologi inggih mênikà satunggaling ngèlmi ingkang gêgayutan kaliyan wohing karya sastrâ ingkang magêpokan kaliyan bab bâsâ, kasusastran, sâhâ kabudayan (Mulyani, 2012: 1). Djamaris (2002: 3) ngandharakên bilih *filologi* inggih mênikà satunggaling ngèlmi ingkang *objek* panalitènipun awujud *naskah-naskah* kinà. Saputra (2013: 79) ugi ngandharakên bilih *studi filologi* inggih mênikà *studi* bab kabudayan ing jaman rumiyin lumantar *naskah sâhâ teks*. Saking andharan kasêbut, nélakakên bilih *filologi* inggih mênikà satunggaling ngèlmi ingkang gayut kaliyan bab bâsâ, kasusastran, sâhâ kabudayan masarakat ing jaman rumiyin, lumantar *naskah sâhâ teks*.

Objek panalitèn *filologi* wontên kalih, inggih mênikà *naskah sâhâ teks*. *Naskah* inggih mênikà *benda* têtilaran ingkang sinêrat (Saputra, 2013: 3). Suyami (1996: 220) ugi ngandharakên bilih *naskah* inggih mênikà sadâyâ asiling karya ingkang sinêrat déning masarakat ing jaman rumiyin, ingkang taksih awujud sêratan astâ (*manuskrip*) mênâpâ déné ingkang sampun awujud cithakan (*naskah* cithak).

Saking andharan kasêbut, nélakakên bilih *naskah* Jawi, inggih mênikà sadâyâ asiling karya ingkang sinêrat déning masarakat Jawi ing jaman rumiyin, ingkang taksih awujud sêratan astâ

(manuskrip) mênâpâ déné ingkang sampun awujud cithakan (*naskah* cithak).

Teks inggih mênikâ isinipun *naskah*, wujudipun *abstrak* ingkang namung sagêd dipunangên-angên, minangka *ide-ide* sâhâ piwulang ingkang badhé dipunandharakên panyêrat dhatêng pamaos, sagêd arupi andharan ing salêbêting *teks*, ingkang sagêd dipunwaos sâhâ dipunmangrêtos déning pamaos (Baroroh-Baried, 1985: 56). Saking andharan kasêbut nélakakên bilih *teks* inggih mênikâ isinipun *naskah*, ingkang kawrat ing salêbêting *naskah* kaandharakên kanthi dhapukan gancaran, sêkar, sâhâ *drama*.

Lampahing panalitèn *filologi* ingkang dipuntindakakên ing panalitèn mênikâ, inggih mênikâ: (1) *deskripsi naskah* sâhâ *teks*, (2) *alih tulis teks* kanthi ndamêl *transkripsi teks* sâhâ *transliterasi teks*, (3) *suntingan teks* kanthi ndamêl *aparatur kritik*; (4) *terjemahan teks* sâhâ (5) pangrêmbag kawajibaning gêsang.

Kawajibaning gêsang mênikâ kapérang dados 3, inggih mênikâ kawajibaning manungsa dhumatêng Gusti, kawajibaning manungsa dhatêng sêsaminipun, sâhâ kawajibaning manungsa dhatêng sato tuwin têtuwuhan. Kawajibaning manungsa dhatêng sêsaminipun, katindakakên ing kulawargâ sâhâ ing masarakat.

Panalitèn ingkang jumbuh kaliyan panalitèn *Kajian Filologi* sâhâ *Pangrêmbag Kawajibaning Gêsang wontên ing Teks Gêsang Sêsrawungan*, inggih mênikâ panalitèn ingkang dipuntindakakên déning Wicaksana (2013) kanthi irah-irahan *Kajian Filologi Naskah Piwulang Patraping Agêsang* sâhâ panalitèn ingkang dipuntindakakên déning Nurhayanto (2013) kanthi

irah-irahan *Piwulang Gesang Bebrayan Tumrap Wanita ing Serat Adabul Mara Ati*.

CĀRĀ PANALITÈN

Metode Panalitèn

Panalitèn tumrap *teks GS* ngginakakên *metode* panalitèn *filologi* sâhâ *metode* panalitèn *deskriptif*. *Metode* panalitèn *filologi* dipunginakakên kanggé naliti *teks GS* ingkang kasêrat mawi aksârâ Jâwâ cithak. Wondéné lampahing panalitèn *filologi* inggih mênikâ: *deskripsi naskah* sâhâ *teks*, *transkripsi teks*, *transliterasi teks*, *suntingan teks*, *terjemahan teks*, sâhâ *pemaknaan* isining *teks*.

Wondéné *metode* panalitèn *deskriptif*, inggih mênikâ *metode* panalitèn ingkang dipuntindakakên adhêdhasar kawontênan ing sakiwâ têngêning *objek* panalitèn, ingkang asilipun awujud andharan kados mênâpâ kawontênanipun kanthi *objektif*. *Metode* panalitèn mênikâ dipunginakakên kanggé nggambarakên kawontênanipun *naskah*, ngandharakên lampahing panalitèn *filologi*, sâhâ ngandharakên isining *teks GS*.

Sumber Data Panalitèn

Sumber data ing panalitèn mênikâ inggih mênikâ *naskah* kanthi irah-irahan *Gêsang Sêsrawungan*. *Naskah* mênika minangka salah satunggaling *koleksi* ing Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta kanthi nomêr *koleksi* 41 utawi R00741. *Teks GS* kasêrat mawi aksârâ Jâwâ cithak ngginakakên bâsâ Jawi gagrag énggal, kanthi dhapukan gancaran. Kandêlipun *naskah* wontên 46 kâcâ. *Naskah* mênikâ anggitanipun Mas Tjiptarahardja. *Teks GS* isinipun ngéngingi kawruh lampahing sêsambêtan kaliyan tiyang

sanès ing masarakat sàhà prakawis-prakawis bab kulawargà.

Caranipun Ngêmpalakên Data

Caranipun ngêmpalakên *data* ing panalitèn tumrap *teks GS*, inggih mênikà kanthi lampahing panalitèn *filologi*. Lampahing panalitèn *filologi* ingkang dipuntindakakên, kaandharakên kados ing ngandhap mênikà.

Deskripsi Naskah sàhà Teks

Deskripsi naskah sàhà teks GS dipundamêl kanthi ngginakakên *tabel deskripsi naskah sàhà teks*, salajêngipun isinipun *tabel* dipunadharakên. Miturut Darusuprta (lumantar Mulyani, 2012: 6-8), ingkang dipundamêl *deskripsi-nipun* inggih mênikà: papan panyimpêning *naskah*, irah-irahanipun *naskah*, panyêrat *naskah*, kawontênanipun samak, kawontênanipun jilidan, lsp.

Alih Tulis Teks

Alih tulis ingkang dipuntindakakên ing panalitèn mênikà, inggih mênikà *transkripsi sàhà transliterasi teks*. Ing panalitèn tumrap *teks GS* mênikà, *metode alih tulis* ingkang dipunginakakên inggih mênikà *metode transkripsi diplomatik sàhà metode transliterasi standar*. *Metode transkripsi diplomatik* inggih mênikà ndamêl *alih tulis sêrataning teks* mawi aksàrà ingkang sami kaliyan *teks* aslinipun, inggih mênikà ndamêl *alih tulis sêrataning teks* mawi aksàrà Jàwà.

Salajêngipun, *metode transliterasi standar* inggih mênikà nggantos sêrataning *teks* mawi aksàrà ingkang bédà sàhà dipunjumbuhakên kaliyan éjaan ingkang lèrês, supados sêrataning *teks* gampil dipunwaos sàhà wosipun *teks* gampil

dipunmangrêtosi déning masarakat. Lampahing *transliterasi* ingkang katindakakên ing panalitèn mênikà kanthi ndamêl *alih tulis teks* mawi aksàrà Latin.

Suntingan Teks

Metode suntingan teks ingkang katindakakên ing panalitèn tumrap *teks GS*, inggih mênikà *metode suntingan teks edisi standar*. Wondéné ancasing *suntingan teks* mênikà, inggih mênikà ngasilakên sêratan ingkang lèrês, kanthi nglêrêsakên sêratan ingkang lêpat sàhà botên ajêg adhêdhasar *Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) sàhà éjaan bàsà Jawi. *Suntingan teks* dipuntindakakên kanthi ndamêl *aparatur kritik*, inggih mênika kanthi nambahi, ngirangi utawi nggantos sêrataning *teks* ingkang botên jumbuh utawi kirang jumbuh adhêdhasar *Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) kanthi *kontekstual*.

Terjemahan Teks

Terjemahan teks dipuntindakakên kanthi nggantos basaning *teks* saking bàsà *sumber* dhatêng bàsà *sasaran*-ipun. Ing panalitèn tumrap *teks GS*, *terjemahan teks* dipuntindakakên kanthi ngéwahi basaning *teks* saking bàsà Jawi dhatêng bàsà Indonesia. *Metode* ingkang dipunginakakên inggih mênikà *metode terjemahan harfiah*, *terjemahan isi* utawi *makna*, sàhà *terjemahan bebas*.

Pirantos kanggé Ngêmpalakên Data

Adhêdhasar *teknik* ngêmpalakên *data* ingkang dipungarap kanthi maos sàhà nyêrat, pramilà pirantos panalitèn mênikà awujud *kartu*

data. Kartu *data* kasêbut dipunginakakên kanggé nyêrat *data-data* saking asiling maos sâhâ ningali piyambak kawontênanipun *objek* panalitèn. *Kartu data* ingkang dipunginakakên, inggih mênikâ *kartu data* kanggé nyathêt asiling (1) *deskripsi naskah* (2) *deskripsi teks* (3) *transliterasi sâhâ suntingan* (4) *aparatur kritik*, (5) *terjemahan teks*, sâhâ (6) isining *teks GS*.

Câra Analisis Data Panalitèn

Câra *analisis data* ing panalitèn tumrap *teks GS* dipuntindakakên kanthi *analisis deskriptif*. Panalitèn mênikâ ngginakakên *metode analisis deskriptif* amargi ancasing panalitèn mênikâ kanggé nggambarakên kanthi cêthâ sâhâ lêrês isining *teks GS*. Wondéné lampahing *analisis data* ing panalitèn mênikâ wontên sakawan, inggih mênikâ kanthi lampah: 1) *reduksi data*, 2) *klasifikasi data*, 3) *display data*, sâhâ 4) *penafsiran* utawi *interpretasi* (Kaelan, 2005: 69-70).

Validitas sâhâ Reliabilitas

Keabsahan data ing salêbêting panalitèn ngginakakên têtimbangan *validitas sâhâ reliabilitas*. *Validitas* ingkang dipunginakakên inggih mênikâ *validitas semantik*. Wondéné *reliabilitas* ingkang dipunginakakên inggih mênikâ *reliabilitas intrarater* sâhâ *reliabilitas interrater*.

ASILING PANALITÈN SÂHÂ PANGRÊMBAGIPUN

Deskripsi Naskah sâhâ Teks GS

Deskripsi naskah sâhâ teks katindakakên supados sagêd ngandharakên kawontênanipun *naskah sâhâ*

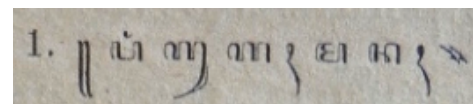
teks GS kanthi cêthâ. Asiling *deskripsi naskah saha teks* mênikâ kaserat mawi *tabel*, ingkang salajêngipun dipunandharakên supados gampang dipunmangrêtosi.

Transkripsi teks GS

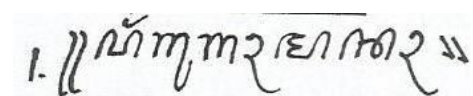
Transkripsi teks GS katindakakên kanthi *metode transkripsi diplomatik*, inggih mênikâ kanthi ndamêl *alih tulis sêrataning teks* mawi aksârâ ingkang sami kaliyan sêrataning *teks*. Ananging, mênggah ukuraning *margin teks*, dipunjumbuhakên kaliyan ukuraning *margin teks* ingkang baku, satêmah cacahing larik sabên kâcâ botên sami kaliyan cacahing larik ing *teks* aslinipun.

Asiling *transkripsi teks GS*, inggih mênikâ kapanggihakên *karakteristik éjaan sêrataning teks GS* ingkang ngginakakên wêwaton panyêratipun basa Jawi mawi éjaan Lami. Sinaosâ panyêratanipun bédâ kaliyan panyêratanipun bâsâ Jawi samênika, nanging *transkripsi-nipun* botên dipunéwahi, awit *metode transkripsi* ing *teks GS* ngginakakên *metode transkripsi diplomatik*. Wondéné asiling *transkripsi teks GS* kados cuplikan ing ngandhap mênikâ.

Gambar 1. Cuplikan Teks GS



Gambar 2. Cuplikan Asiling transkripsi teks GS



Transliterasi Teks GS sâhâ Suntingan teks GS

Transliterasi teks GS katindakakên kanthi *metode transliterasi standar*. Lampahing *transliterasi tek GS* mênikâ, katindakakên kanthi

ndamêl *alih tulis* sêrataning *teks*, inggih saking aksârâ Jâwâ dados aksârâ Latin, ingkang dipunjumbuhakên kaliyan éjaan ingkang dipunginakakên. Saking asiling *transliterasi teks GS*, kapanggihaken *karakteristik ejaan*, inggih mênikâ têngbung-têngbung ingkang mawi *vokal ê* ingkang kaserat mawi *vokal a*.

Metode suntingan teks tumrap *teks GS* ngginakakên *metode suntingan teks edisi standar*. Lampahing *suntingan teks* mênikâ dipuntindakakên kanthi nglêrêsakên sêrataning *teks* ingkang lêpat kanthi nambahi, ngirangi, sâhâ nggantos wandâ mênâpâ déné têngbungipun ingkang lêpat sâhâ botên jumbuh kaliyan éjaan ingkang dipunginakakên. Saking asiling *suntingan teks* tumrap *teks GS*, kapanggihakên pitung têngbung ingkang dipunèwahi ing *aparât kritik* sâhâ sangang têngbung ingkang dados *ciri khas* sêrataning *teks GS*. Wondéné asiling *transliterasi* sâhâ *suntingan teks GS* kasêrat wontên *tabel ngandhap mênikâ*.

Tabel 1: Asiling Transliterasi sâhâ Suntingan Teks GS

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Standar
Prayoginipun amêmanahâ prakawis ingkang badhé linampahan, parlunipun sampun nganton kêduwung ing wingking, sukur bagé sèwu karsâ mêwahi sabar tuwin narimah.	Prayoginipun amêmanahâ prakawis ingkang badhé linampahan, parlunipun^e sampun nganto{s} ² kêduwung ing wingking, sukur bagé sèwu karsâ mêwahi sabar tuwin narimah.

Salajêngipun, *teks* ingkang dipun-*sunting* kaandharakên ing *aparât kritik*. *Aparât kritik* dipundamêl minangka tanggêl jawab ilmiah

tumrap *teks GS*. Wondéné pangrêmbagipun têngbung ingkang dipun-*sunting* kaandharakên ing ngandhap mênikâ.

1. nganto{s}

Têngbung *nganton* dipungantos dados têngbung *ngantos*, inggih mênikâ aksârâ n dipungantos mawi aksârâ s. Têngbung kasêbut dipungantos amargi adhêdhasar (Poerwadarminta, 1939), têngbung *nganton* botên wontên têngsipun. Wondéné têngbung *ngantos* têngsipun nganti (Poerwadarminta, 1939: 378). Têngbung mênikâ sagêd jumbuh kaliyan *konteks*-ipun kados ingkang kaandharakên ing ngandhap mênikâ.

... pangrêksanipun botên liyâ namung kêdah wêwékâ amrayitnani dhatêng tumanduking pâncaâyâ. Prayoginipun amêmanahâ prakawis ingkang badhé linampahan, parlunipun sampun **nganto{s}**² kêduwung ing wingking, sukur bagé sèwu karsâ mêwahi sabar tuwin narimah. (kacâ 16, larik 5-10).

Salajêngipun pangrêmbagipun têngbung ingkang kalêbêt *ciri khas* sêrataning *teks* kaandharakên ing ngandhap mênikâ.

1. masthi, Samarang, parlu, sâhâ parlunipun

Têngbung Samarang minangka *ciri khas* sêrataning *teks*, awit têngbung ingkang limrah dipunginakakên, inggih mênikâ têngbung Sêmarang. Samantên ugi têngbung *masthi, parlu*, saha *parlunipun* dados *ciri khas* sêrataning *teks GS*, awit têngbung mênikâ kasêrat makaping-kaping ing *teks GS*, nanging botên wontên têngsipun (Poerwadarminta, 1939). Wondéné têngbung ingkang wontên têngsipun, inggih mênikâ têngbung *mêsthi, pêrlu, sâhâ pêrlunipun*. *Mêsthi* têngsipun *sampun têtêp* (Poerwadarminta, 1939: 312). Wondéné *pêrlu* têngsipun *kêdah dipuntindakakên* (Poerwadarminta, 1939: 487).

Sakawan têtambung kasêbut botên dipunéwahi awit kalêbet *ciri khas sêrataning teks*.

Terjemahan Teks GS

Terjemahan ing panalitèn tumrap *teks GS* katindakakên kanthi nggantos basaning *sumber* dados båså *sasaran*, inggih saking båså Jawi dados båså Indonesia. *Terjemahan* ing panalitèn mênikå ngginakakên tigang *metode terjemahan*, inggih mênikå *metode terjemahan harfiah*, *terjemahan isi* utawi *makna*, sårå *terjemahan bebas*, ingkang katindakakên kanthi *kontekstual*. Ancasipun ndamêl *terjemahan*, inggih mênikå supados nggampilakên pamaos ingkang botên mangrêtos båså Jawi, satêmah sagêd mangrêtos isinipun *teks GS*. Wondéné asiling *terjemahan teks GS* inggih mênikå kapanggihakên gangsal têtêmbungan ingkang botên dipundamêl *terjemahan-ipun*. Wondéné asiling *terjemahan* kasêrat sarånå *tabel* kados makatên.

Tabel 2: Asiling Terjemahan Teks GS

Asiling Suntingan Standar	Asiling Terjemahan Teks GS
Dados angêplêki kados paribasan: déså måwå cårå, nagårå måwå tåtå. Milå sintên ingkang dêdunung wontên nagari ingkang dédé wutah rahipun, sami ngèngêtånå dhatêng têtambung wau,	Jadi sama dengan peribahasa: déså måwå cårå, nagårå måwå tåtå ¹ . Oleh karena itu, siapapun yang tinggal di negara yang bukan tanah kelahirannya, ingatlah pada kata-kata tersebut,

Salajêngipun, têtêmbungan ingkang botên dipundamêl *terjemahan-ipun*, kaandharakên ing cathêtan *terjemahan*. Wondéné andharan ing cathêtan *terjemahan*, kaandharakên kados ing ngandhap mênikå.

1. déså måwå cårå, nagårå måwå tåtå¹

Têtêmbungan kasêbut botên dipundamêl *terjemahan-ipun*, awit têtêmbungan kasêbut mujudakên paribasan. Têgêsipun paribasan kasêbut, inggih mênikå sabên panggénan wontên caranipun piyambak-piyambak (Daryanto, 1999: 125). Dados, tiyang ingkang manggèn wontên ing satunggaling panggénan kêdah ngugêmi tåtå-cårå ing panggénan kasêbut.

Pangrêmbag Asiling Panalitèn

Asiling panalitèn mênikå ngandharakên bab isining *naskah GS* ingkang ngandharakên bab kawajibaning manungså ingkang kapérang dados tigå, inggih mênikå kawajibaning manungså dhumatêng Gusti, kawajibaning manungså dhatêng sêsaminipun, sårå kawajibaning manungså dhatêng sato tuwin têtuwuhan. Kawajibaning manungså kaliyan Gusti wontên tigang lampah, inggih mênikå narimah sårå ngabêkti dhumatêng Gusti, tansah èngêt dhumatêng Gusti, sårå tansah èngêt dhatêng pungkasaning gêsang.

Kawajibaning manungså dhatêng sêsaminipun mênikå kapérang dados kalih, inggih mênikå kawajiban ing kulåwargå sårå kawajiban ing masarakat. Bab ingkang dipunrêmbag tumrap kawajibaning manungså ing kulåwargå, inggih mênika bab titikanipun tiyang èstri ingkang saé manawi dipundadosakên garwå, kawajibaning tiyang jalêr, kawajibaning tiyang èstri, kawajibaning tiyang sêpuh dhatêng anakipun, sårå kawajibaning anak dhumatêng tiyang sêpuhipun. Salajêngipun, kawajibaning manungså ing masarakat katindakakên kanthi manah kabêtahaning tiyang sanès sårå têtulung dhatêng tiyang sanès. Wondéné kawajibaning manungså

dhatêng sato tuwin têtuwuhan katindakakên kanthi tulung-tinulung ing gêsangipun.

DUDUTAN SÂHÂ PAMRAYOGI

Dudutan

1. *Deskripsi Naskah sâhâ Teks GS* ngasilakên andharan bab kawontênaning *naskah GS* taksih saé, lêmbaraning *naskah* taksih jangkêp, sêratanipun cêthâ sâhâ gampil dipunwaos.
2. *Transkripsi teks GS* ngasilakên karakteristik éjaan sêrataning *teks GS* ingkang ngginakakên wêwaton panyêratipun basa Jawi mawi éjaan Lami. Sinaosâ panyêratanipun bédâ kaliyan panyêratanipun bâsâ Jawi samênika, nanging *transkripsi-nipun* botên dipunéwahi, awit *metode transkripsi* ing *teks GS* ngginakakên *metode transkripsi diplomatik*.
3. *Transliterasi Teks GS* ngasilakên karakteristik *ejaan*, inggih mênikâ têngbung-têngbung ingkang mawi *vokal ê* ingkang kasêrat mawi *vokal a*.
4. *Suntingan teks GS* ngasilakên pitung têngbung ingkang dipunéwahi ing *aparatur kritik* sâhâ sangang têngbung ingkang dados *ciri khas* sêrataning *teks GS*.
5. *Terjemahan teks GS* ngasilakên gangsal têngbung ingkang botên dipundamêl *terjemahan-ipun*.
6. Pangrêmbang kawajibaning gêsang ing *teks GS* ngandharakên bab kawajibaning manungsa dhumatêng Gusti, kawajibaning manungsa dhatêng sêsaminipun, sâhâ kawajibaning manungsa dhatêng sato tuwin têtuwuhan. Kawajibaning manungsa dhatêng

sêsaminipun kapérang dados kalih, inggih mênikâ kawajiban ing kulâwargâ sâhâ kawajiban ing masarakat.

Pamrayogi

Adhêdhasar panalitèn tumrap *teks GS* ingkang sampun katindakakên tamtu wontên pamrayoginipun. Wondéné pamrayogining panalitèn mênikâ kaandharakên kados makatên.

1. Panalitèn tumrap *teks GS* taksih winatês ing panalitèn *filologi* sâhâ isining *teks GS*, satêmah taksih prêlu dipuntaliti ingkang kajumbuhakên kaliyan bab bâsâ, sastrâ, budâyâ, mênâpâ déné bab sanèsipun.
2. Panalitèn *naskah-naskah* kinâ, mliginipun *naskah-naskah* Jawi taksih prêlu dipuntaliti kanggé nglêstantunakên isining *naskah* supados isinipun *naskah* taksih sagêd dipunmangrêtosi. Sasanèsipun mênikâ, ugi kanggé nglêstantunakên piwulang ingkang kawrat ing salêbêting *naskah* ingkang taksih sagêd dipunjumbuhakên ing pagêsanganing masarakat ing jaman samênika.

KAPUSTAKAN

1. Naskah

Tjiptarahardja, Mas. 1921. *Gêsang Sêsrawungan*. Weltevreden: Balé Pustakâ.

2. Pustakâ saking Buku

Baroroh-Baried, Siti, dkk. 1985. *Pengantar Teori Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa.

Daryanto, 1999. *Kawruh Basa Jawa Pepak*. Surabaya: APOLLO LESTARI.

Djamaris, Edwar. 2002. *Metode Penelitian Filologi*. Jakarta: CV Manasco.

Mulyani, Hesti. 2012. *Membaca Manuskrip Jawa*. Yogyakarta: Kanwa Publisher.

Nurhayanto. 2013. Piwulang Gesang Bebrayan Tumrap Wanita ing *Serat Adabul Mara Ati*. Skripsi S1. Program Studi Pendidikan Bahasa Jawa Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.

Poerwadarminta, W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Groningen, Batavia: J.B. Wolters' Uitgevers-Maatschappij N.V.

Saputra, Karsono H. 2008. *Pengantar Filologi Jawa*. Jakarta: Wedatama Widya Sastra.

Suyami. 1996. "Pengembangan Model Kajian Naskah-naskah Jawa". Makalah yang disampaikan pada Kongres Bahasa Jawa II di Batu, Malang.

Wicaksana, Pandu. 2013. Kajian Filologi Naskah *Patraping Agêsang*. Skripsi S1. Program Studi Pendidikan Bahasa Jawa Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.